

Magdalena Grzyb

Wymuszone małżeństwa – kryminalizować, czy nie kryminalizować?

1. Wprowadzenie

Ósmy czerwca 2012 r. był dniem wyjątkowym w Wielkiej Brytanii. Tego dnia rząd Wielkiej Brytanii podpisał Konwencję Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CAHVIO). Podpisanie Konwencji świadczy o zaangażowaniu rządu i woli politycznej w walkę z przemocą wobec kobiet i dziewcząt, do której zaliczają się takie czyny jak okaleczanie narządów seksualnych kobiet, wymuszone małżeństwa, uporczywe nękanie, psychiczna i fizyczna przemoc oraz przemoc seksualna. Tego samo dnia premier David Cameron zapowiedział, że zmuszanie osoby do zawarcia małżeństwa stanie się wkrótce przestępstwem na terenie Anglii i Walii (jako że w Szkocji jest już nim od 2008 r.)¹.

Decyzja o stworzeniu odrębnego przestępstwa wymuszonego małżeństwa została poprzedzona dwunastotygodniowymi konsultacjami, w których mogły się wypowiedzieć wszystkie zainteresowane podmioty – zwykli obywatele, ofiary, organizacje pozarządowe na co dzień pracujące z ofiarami oraz instytucje państwowe. Nowemu prawu ma towarzyszyć szereg dyspozycji służących wzmocnieniu ochrony i zapewnieniu wsparcia ofiarom oraz środków prewencyjnych. Premier Cameron ujął to tak: „Wymuszone małżeństwo jest odrażające i w istocie jest czymś gorszym od niewolnictwa. Zmuszanie kogoś do małżeństwa wbrew jego woli jest zwyczajnie złe i dlatego podjęliśmy zdecydowane kroki, by uczynić je nielegalnym”. „Spędziliśmy dużo czasu z osobami, które niestrudzenie pracują nad podniesieniem i rozwiązaniem tego problemu i pragnę wysłać jasny i mocny przekaz: wymuszone małżeństwo jest złe, jest bezprawne i nie będzie tolerowane”².

Z kolei minister spraw wewnętrznych Theresa May powiedziała: „Jest prawem każdej osoby dokonanie wyboru co do ich związków i przyszłości. Wymuszone małżeństwo to zatrważająca praktyka i poprzez jej kryminalizację wysyłamy silny przekaz, że nie będzie ona tolerowana”. „Ale wiem, że sama ustawa nie wystarczy i będziemy kontynuować prace rządu i czołowych instytucji państwowych stykających się z tym zjawiskiem, by wspierać i chronić ofiary”³.

Wielka Brytania jest już światowym liderem w mierzeniu się z problemem wymuszonych małżeństw. Międzyministerialna jednostka Forced Marriage Unit zapewnia wsparcie i pomoc ofiarom oraz osobom zawodowo zaangażowanym w zwalczanie

¹ Informacje pochodzą z tekstu *Forced marriage to become criminal offence* opublikowanego na stronie brytyjskiego Foreign & Commonwealth Office. Źródło: <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=News&id=773646682> (dostęp: 19 czerwca 2012 r.)

² ibidem

³ ibidem

wymuszonych małżeństw. Prowadzi też ogólnokrajowy program w szkołach i instytucjach państwowych. A jest komu pomagać. Tylko od stycznia do maja 2012 r. jednostka miała do czynienia z 600 sprawami.

Za granicą dyplomacja brytyjska również zaangażuje się w ratowanie brytyjskich ofiar zagrożonych zmuszeniem ich do małżeństwa „zamorskiego” i pomocy w powrocie do kraju. Minister Spraw Zagranicznych Alistair Burt powiedział: „Dzisiejsza deklaracja wysyła silny sygnał świadczący o naszej determinacji w eliminacji tej praktyki i w niesieniu pomocy ofiarom, które mogą być wywożone za granicę by poślubić kogoś wbrew ich woli”⁴.

Rząd zapowiedział, że w przeciągu najbliższych trzech lat zainwestuje ponad pół miliona funtów w walkę z wymuszonymi małżeństwami. Środki te posłużą między innymi na: wsparcie organizacji świadczących pomoc ofiarom, bezpośrednią pomoc ofiarom udzielaną przez instytucje publiczne (policja, sądy, służba zdrowia, pomoc społeczna etc.), uczynienie złamania czy naruszenia *Forced Marriage Protection Order* (orzeczanego przez sąd na podstawie *Forced Marriage Civil Protection Act 2007*) przestępstwem, kampanie społeczne o wymuszonych małżeństwach zwłaszcza wśród grup ryzyka, ratowanie tych, którzy już zostali ofiarami małżeństwa zamorskiego i zapewnienie im pomocy już po repatriacji oraz angażowanie do akcji społeczności, gdzie wymuszone małżeństwa nadal są praktykowane.

Wielka Brytania od końca lat 90. podejmuje inicjatywy na prawie wszystkich polach, by przeciwdziałać wymuszonym małżeństwom i zapewnić możliwie najefektywniejszą ochronę ofiarom oraz osobom zagrożonym. Szacunki mówią o około 1000 do 4000 przypadków wymuszonych małżeństw rocznie⁵. Wielka Brytania bez zbędnej skromności uważa się za światowego lidera w zwalczaniu i przeciwdziałaniu wymuszonym małżeństwom⁶. I w rzeczy samej, liczba inicjatyw, zaangażowanie sektora pozarządowego oraz zasięg debaty o wymuszonych małżeństwach plasuje Wielką Brytanię wśród koryfeuszów krajów mierzących się z wymuszonymi małżeństwami, aczkolwiek jeśli chodzi o zdecydowane kroki prawne, pozostaje w tyle za krajami nordyckimi.

Warto zaznaczyć, że w Wielkiej Brytanii, od kiedy tylko zaczęto mówić o wymuszonych małżeństwach, czyli podobnie jak w krajach skandynawskich w latach 90. XX wieku, w reakcji na medialne nagłośnienie kilku przypadków i w wyniku działalności grup feministycznych i organizacji broniących praw kobiet mniejszości (np. Southall Black Sisters), problem wymuszonych małżeństw był traktowany od początku nie tyle jako sposób na obchodzenie przepisów migracyjnych, ile problem przemocy wobec kobiet należących do mniejszości. I, jak twierdzi Samia Bano, dlatego właśnie aparat państwowy przez długi czas pozostawał obojętny na wymuszone małżeństwa, albowiem był niechętny ingerencji w

⁴ ibidem

⁵ Ostatnie szacunki wskazują raczej na górną granicę. W samym 2011 r. Forced Marriage Unit działający przy Foreign and Commonwealth Office konsultował i interweniował w 1468 sprawach (źródło: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/> (dostęp: 6 lipca 2012 r.)). Raport FMU *Right to Choose* podaje liczbę ok. 1600 przypadków rocznie, podczas gdy to tylko mowa o ujawnionych przypadkach.

⁶ por. *The UK is already a global leader on work to tackle forced marriage w: Forced marriage to become criminal offence* opublikowanego na stronie brytyjskiego Foreign & Commonwealth Office. Źródło: <http://www.fco.gov.uk/en/news/latest-news/?view=News&id=773646682> (dostęp: 19 czerwca 2012 r.)

wewnętrzne sprawy rodzinne i sprawy wspólnoty z obawy przed posądzeniem o rasizm lub imperializm kulturowy⁷.

Wymuszone i zaaranżowane małżeństwa są sztandarową ilustracją napięcia między autonomią osobistą młodych ludzi z mniejszości wychowanych już w Wielkiej Brytanii a obcą i opresyjną tradycją kulturową. Dyskutowano dopuszczalność tej kontrowersyjnej tradycji kulturowej w kontekście takich pojęć jak autonomia, wybór oraz zgoda⁸. Brytyjska polityka i podejście władz do wymuszonych małżeństw w ciągu ostatnich lat wyraźnie ewoluowało od milczącego tolerowania zjawiska, poprzez zauważenie problemu, aż po coraz bardziej zdecydowane i represyjne regulacje normatywne.

2. Wymuszone małżeństwa

Najbardziej drastyczne przypadki wymuszonych małżeństw spotykane w Europie dotyczą młodych kobiet, które są porywane do kraju pochodzenia rodziców, by zostać wydane za mąż. W Wielkiej Brytanii dotyczy to głównie grup z Południowej Azji, Pakistanu, Indii czy Bangladeszu, we Francji grup z Afryki Zachodniej, zaś w krajach nordyckich grup z Turcji, Kurdystanu lub Iraku.

Jeśli chodzi o samą definicję wymuszonych małżeństw, warto odwołać się do dwóch źródeł: jak zdefiniuje je na potrzeby walki z nimi rząd brytyjski oraz jakie podejście prezentuje Rada Europy. Rząd brytyjski zdefiniował wymuszone małżeństwo jako małżeństwo, w którym jedno lub oboje małżonków nie wyrażają zgody (lub w przypadku dorosłych osób „wymagających opieki”, czyli niepełnosprawnych intelektualnie, nie mogą wyrazić) na zawarcie małżeństwa i zachodzi przymus jego zawarcia. Przymus ów może obejmować fizyczną, psychiczną, finansową, seksualną lub emocjonalną presję. Należy wyraźnie odróżnić wymuszone małżeństwo od małżeństwa zaaranżowanego, kiedy to rodziny obojga nupturientów wiodą przewodnią rolę w zaaranżowaniu małżeństwa, lecz wybór, czy zaakceptować układ, należy do samych potencjalnych małżonków⁹.

Powyższe ujęcie jest użyteczne z wielu względów. Po pierwsze, obejmuje szerokie spektrum nacisków i presji, jakie mogą być wywierane na ofiarę i nie ogranicza się do przymusu rozumianego jako przemoc czy nawet groźba przemocy. Po drugie, jest neutralny płciowo, czyli przyjmuje, że ofiarą wymuszonego małżeństwa może paść zarówno kobieta, jak i mężczyzna. Jest to zresztą zgodne z rzeczywistością, gdyż pomimo że przytłaczającą większość ofiar stanowią kobiety i dla nich konsekwencji takiego małżeństwa są dużo poważniejsze, wśród ofiar zdarzają się również mężczyźni.

⁷ Samia Bano *Tackling 'crimes of honour'. Evaluating the social and legal responses for combating forced marriages in the UK* [w:] (eds.) Mohammad Mazher Idriss, Tahir Abbas *Honour, Violence, Women and Islam*, Routledge 2011 str. 201

⁸ Monique Deveaux *Gender and Justice in Multicultural Liberal States* Oxford University Press 2009, str. 155

⁹ Wytyczne *Right to choose: Multi-agency statutory guidance for dealing with forced marriage* przygotowane przez Forced Marriage Unit działający w ramach brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, który wszedł w życie listopadzie 2008 r. jako rozporządzenie do Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007. Zawiera wskazówki, do jakich władze publiczne muszą się stosować, by zapewnić ochronę dzieciom i osobom dorosłym potrzebującym pomocy. Dostępny na stronie: <http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/when-things-go-wrong/forced-marriage/fmconsultation1> (dostęp: 17 czerwca 2012 r.)

Bardziej problematyczne jest rozróżnienie na małżeństwa zaaranżowane i wymuszone. Nie ulega wątpliwości, że nie każde zaaranżowane małżeństwo jest wymuszone, lecz też niewątpliwie każde wymuszone małżeństwo jest zaaranżowane. Różnica nie jest więc jakościową różnicą, jak między dwiema odrębnymi formami zawarcia małżeństwa, ile raczej w formie i intensywności perswazji oraz sile oporu przyszłego nupturienta. Im bardziej młody człowiek się opiera, tym większe prawdopodobieństwo, że rodzina użyje bardziej zdecydowanej formy perswazji i presji. A bywa i tak, że niektóre ofiary dopiero z czasem zdają sobie sprawę, że w istocie zostały do zawarcia małżeństwa zmuszone¹⁰.

Z kolei Rada Europy w opublikowanym raporcie o wymuszonych małżeństwach autorstwa francuskiej badaczki Edwige Rude-Antoine, umieszcza zjawisko w nieco innym kontekście – aberracji i nadużyć związanych z instytucją małżeństwa. Kluczowym pojęciem jest dla niej zgoda. Zgoda na zawarcie małżeństwa musi wyrażać się zarówno w deklarowanej woli zawarcia związku małżeńskiego (uzewnętrzniona) oraz w wewnętrznym przekonaniu i chęci zawarcia małżeństwa. Dlatego o wymuszonych małżeństwach można mówić zawsze, gdy któregoś z tych elementów brak¹¹. Wymuszone małżeństwo to zbiorczy termin obejmujący po pierwsze niewolnicze, zaaranżowane, tradycyjne lub zwyczajowe małżeństwo, małżeństwo zawarte dla celów doraźnych. W takich przypadkach zachodzi rozbieżność między deklarowanym a wewnętrznym zamiarem wejścia w związek małżeński. Po drugie, przedwczesne lub dziecięce małżeństwo, gdy jedna ze stron nie jest wystarczająco dojrzała, by móc wyrazić świadomą zgodę na zawarcie związku. Po trzecie, fikcyjne, pozorowane, papierowe lub zawarte w celu nabycia obywatelstwa małżeństwa (*bogus marriage, sham marriage, marriage of convenience, putative marriage, marriage to acquire nationality, undesirable marriage*), w których strona w ogóle nie ma zamiaru stworzenia więzi małżeńskiej, a zawarcie małżeństwa jest tylko środkiem do osiągnięcia innego celu – otrzymania prawa pobytu na terytorium państwa lub nabycia obywatelstwa. Oraz po czwarte, małżeństwo zawarte pod przymusem, gdy zostaje wywarta presja na jedną ze stron w postaci naruszenia jej woli lub ograniczenia wolności w celu wymuszenia zgody ofiary. Dopiero ta czwarta kategoria stanowi wymuszone małżeństwa *sensu stricto*.

Autorka zauważa, że gdy brak dowodów na to, że wolna wola osoby została naruszona w postaci fizycznej siły czy przemocy, nie zawsze jest łatwo ustalić stan umysłu kryjący się za wyraźną zawartością kontraktu małżeńskiego. Zależy ona od wszystkich okoliczności, w jakich wola taka została wyrażona. Lęk, niepokój, strach mogą skutecznie neutralizować jakąkolwiek myśl o oporze wobec małżeństwa. Co ciekawe, studium Rady Europy zalicza do wymuszonych małżeństw również małżeństwa zaaranżowane.

Wymuszone małżeństwa w Europie są praktyką służącą dwojakim celom, które nierzadko trudno od siebie oddzielić. Z jednej strony, są to czynniki, które odnoszą się do

¹⁰ Geetanjali Gangoli, Khatidja Chantler *Protecting Victims of Forced Marriage: Is Age a Protective Factor?* "Feminist Legal Studies" 17, 2009, str. 269. Taka też była konkluzja warsztatów prowadzonych w 2004 r. w Belgii przez organizacje Equal Opportunities oraz Anti-Racism Centre [w:] Edwige Rude-Antoine *Forced marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislation and political initiatives*, Directorate General of Human Rights, Strasbourg, 2005, str. 18. zob. też: Sundari Anitha, Aisha Gill *Coercion, Consent and the Forced Marriage Debate in the UK* "Feminist Legal Studies" 17, 2009, str. 166

¹¹ Edwige Rude-Antoine *Forced marriages in Council of Europe member states. A comparative study of legislation and political initiatives*, Directorate General of Human Rights, Strasbourg, 2005, str. 17-21

strategii budowania i utrwalenia struktury rodzinnej, transmisji dóbr oraz utrwalenia podrzędnej pozycji kobiet oraz kontroli ich seksualności.¹²

- presja kultury patriarchalnej oraz wymóg posłuszeństwa wobec woli ojca rodziny;
- kontrola wykraczającej poza normę seksualności (promiskuityzm, homoseksualizm lub transseksualizm), zwłaszcza u kobiet;
- sposób zachowania „wianka” aż do ślubu (dotyczy przede wszystkim wczesnych małżeństw);
- zapobieżenie „nieodpowiednim” związkom, np. z kimś spoza kasty lub grupy etnicznej, kulturowej, religijnej;
- ochrona „honoru rodziny” lub *izzat*;
- odpowiedź na presję grupy lub otoczenia;
- próba wzmocnienia więzów rodzinnych;
- zapewnienie własności ziemi, utrzymanie majątku w rodzinie;
- ochrona postrzeganych wartości kulturowych bądź religijnych;
- zapewnienie opieki dla dziecka, dorosłego w potrzebie lub osób starszych w sytuacji, gdy rodzice lub opiekuni nie są w stanie wypełniać tej roli;
- długoterminowe zobowiązania rodzinne.

Z drugiej strony, istnieją czynniki związane z migracją i sytuacją imigrantów w kraju przyjmującym¹³:

- kontrola niepożądanych zachowań, np. używanie alkoholu, narkotyków, noszenie makijażu lub zachowywanie się „po zachodniemu”; obawa rodziców, że dziecko stanie się zbyt zeuropeizowane;
- pragnienie rodziców umocnienia ich własnej tożsamości poprzez odpowiedniej wychowanie swoich dzieci (córek);
- chęć utrzymania kanałów migracyjnych poprzez przyjazd nowych imigrantów w charakterze małżonków;
- waga przywiązywana do zwrotu długów, dokładnie finansowej pomocy dla rodzin, którym udało się wyemigrować do Europy i których interesów w ojczyźnie doglądają inni krewni;
- sposób na otrzymanie prawa pobytu lub zdobycie obywatelstwa w kraju zachodnioeuropejskim;
- pogarszające się relacje między płciami, spowodowane między innymi społeczną i finansową niepewnością oraz trudności dotyczące zwłaszcza imigrantów w drugim pokoleniu wobec integracji i alienacji w społeczeństwie przyjmującym;
- wzrost fundamentalizmu religijnego w różnej formie, który przyczynia się do reprodukcji wypaczonego obrazu i poglądu na rolę kobiet;
- wpływ miejskich polityk społecznych, produkujących getta i obszary mało zróżnicowane społecznie;
- w niektórych społecznościach kryzys instytucji małżeństwa i seksualności oraz trudności w nawiązywaniu kontaktów z płcią przeciwną.

¹² *Right to choose...* str. 9

¹³ E. Rude-Antoine, op. cit. str. 30

Wymuszone małżeństwa naruszają szereg dóbr i wolności jednostki: autonomię w wyborze partnera i zasadę równości płci. Opis praktyki wskazuje, że wiąże się ona ze stosowaniem przymusu wobec ofiary, który może polegać na¹⁴: presji uczuciowej („To dla twojego dobra..”, „jeśli jesteś dobrą córką, musisz nas słuchać”), molestowaniu psychicznym (codzienne powtarzanie i nękanie „wołą rodziny”), obwinianiu i stosowaniu szantażu moralnego („od twojego ślub zależy honor rodziny”, „twój ojciec się zabije, jeśli odmówisz”, „zachoruję, jeśli odmówisz”); groźbie wkluczenia z rodziny (np. „jeśli za niego nie wyjdiesz, nie jesteś już moją córką”), deprecjonowaniu ofiary (np. „jesteś beznadziejna, nikt cię nie zechce oprócz niego”, „jesteś niczym bez rodziny, nie poradysz sobie sama”), przemocy psychologicznej i znieważaniu (często o charakterze seksualnym lub seksistowskim), i wreszcie przemocy fizycznej i materialnej (biciu, odcinaniu ciepłej wody, zakazywaniu spożywania posiłków wraz z resztą rodziny, nie dawaniu pieniędzy). W skrajnych przypadkach, gdy dziewczyna jest nieprzejednana i wciąż odmawia zawarcia związku małżeńskiego z wyznaczoną osobą, rodzina może nawet ją zamordować jako osobę, która splamiła honor rodziny swoim nieposłuszeństwem.

Wymuszone małżeństwo już zawarte implikuje z kolei szereg innych naruszeń integralności i godności ofiary. Jeśli małżeństwo zostało zawarte bez zgody młodej kobiety, jego konsumpcja nie będzie niczym innym jak gwałtem. Kiedy mąż egzekwuje swoje prawo małżonka, a młodej dziewczynie wszyscy dokoła mówią, że obowiązkiem żony jest współżyć z mężem, nawet jeśli jej się to nie podoba, ofiara może nawet nie zdawać sobie sprawy, że jest ofiarą gwałtu i przemocy seksualnej. Kiedy opiera się współżyciu lub przejawia inne formy nieposłuszeństwa, jest narażona na zastosowanie wobec niej środków dyscyplinujących w postaci przemocy fizycznej ze strony męża. Wymuszone małżeństwa pociągają za sobą wymuszone stosunki seksualne, które z kolei mogą prowadzić (i najczęściej prowadzą) do wymuszonego macierzyństwa. Przejście pod władzę rodziny męża wiąże się również z niebezpieczeństwem przemocy ze strony teściowej, a wręcz swojego rodzaju „domowym niewolnictwem” młodej kobiety i pozbawieniem jej wolności, by uniemożliwić jej ewentualną ucieczkę¹⁵.

3. Nierepresyjne środki przeciwdziałania wymuszonym małżeństwom

Wymuszone małżeństwa są zjawiskiem, które zahacza o szereg gałęzi systemu prawa krajowego. Prawo każdego kraju europejskiego, w którym ta praktyka jest obecna, musi znaleźć rozwiązanie szeregu problemów praktycznych, które wymuszone małżeństwa generują¹⁶. Wymuszone małżeństwa stanowią problem na gruncie prawa międzynarodowego prywatnego (chodzi o kwestie, jak traktować zwyczaje regulujące sferę życia rodzinnego, bezprawne w świetle norm międzynarodowego prawa prywatnego, oraz rodzącą szereg problemów zasadę wyboru prawa, które należy stosować przy ocenie ważności zawarcia małżeństwa, zarówno jeśli chodzi o wymogi formalne jak i materialne), prawa cywilnego (relevantne przepisy prawa rodzinnego określające warunki zawarcia i ważności małżeństwa, a dokładnie kwestie: zdolności do zawarcia związku małżeńskiego, zgody na zawarcie

¹⁴ podaję za stroną web francuskiej organizacji Federation Nationale GAMS: http://www.federationgams.org/perpetuation_mf.php (dostęp: 9 lipca 2012 r.)

¹⁵ ibidem

¹⁶ Edwige Rude-Antoine, op. cit. str. 33- 46

związku, formy zawarcia związku i przyczyn nieważności małżeństwa) oraz prawa migracyjnego i zasad określających sposoby nabycia obywatelstwa.

Systemy prawne krajów europejskich mają do dyspozycji szereg środków prawnych natury prewencyjnej lub represyjnej. Przede wszystkim ustawodawca określa w przepisach prawa rodzinnego, że małżeństwo w wypadku braku świadomej i swobodnie wyrażonej wolnej woli nie może być zawarte, a jeśli już zawarte, powinno być unieważnione. Czasami może się zdecydować na wzmocnienie dyspozycji prawa cywilnego, sankcją karną za ich złamanie. Czasami jednak decyduje się na dodatkowe środki, które wykraczają poza ramy prawa karnego i przepisów dotyczących zawarcia małżeństwa.

Dodatkowe dyspozycje po pierwsze mają chronić ofiary, zwłaszcza jeśli potencjalna ofiara jest małoletnia i narażona na przymuszenie do zawarcia małżeństwa przez rodziców. Po drugie, mają tak regulować przepisy prawa migracyjnego, by zredukować do minimum potencjalne korzyści migracyjne płynące z zawarcia małżeństwa z mieszkańcem kraju europejskiego.

Zważywszy na to, że małżeństwo dla niektórych ludzi stanowi sposób na nabycie obywatelstwa pożądanego kraju lub przynajmniej sposobu na legalne osiedlenie się w nim, wydaje się, że dopóki ta instytucja będzie wiązała się z tego typu przywilejami, tak długo będzie istniał proceder zawierania małżeństw w czysto oportunistycznych celach. Takie czysto pragmatyczne i odarte z najmniejszego romantyzmu podejście do instytucji małżeństwa, wzbudza we współczesnych Europejczykach ostry sprzeciw. Z drugiej strony, jeśli wiąże się dodatkowo z obchodzeniem ograniczeń imigracyjnych, prowokuje rządy do podejmowania konkretnych kroków zmierzających do ograniczenia tego procederu. Jeśli dodatkowo część z tych małżeństw wiąże się z przemocą, przymusem i opresją wobec kobiet z mniejszości, zdecydowana reakcja władz, wydaje się tym bardziej uzasadniona.

Dyrektywa unijna 2003/86/EC z 22 września 2003 r. o prawie do łączenia rodzin jest pierwszym dokumentem europejskim, który określa warunki dla obywateli krajów trzecich oraz rekomendacje, jakie należy spełnić, by zapobiec małżeństwom zawieranim pod przymusem. Jej przepisy dotyczyły procedury dla potencjalnych beneficjentów osiedlania się na zasadzie łączenia rodzin, warunki, jakie sponsorująca strona (której rodzina z kraju trzeciego ma się osiedlić na terenie UE) musi spełnić, wymogi osiąganego dochodu oraz minimalne warunki mieszkaniowe, jakie powinna zapewnić oraz minimalną długość pozwolenia na pobyt, jakie osoba starająca się o połączenie rodziny, powinna posiadać.

Większość krajów implementowała do swoich porządków te zasady. Najdalej poszła Dania, która w prawie z 6 czerwca 2002 r. uznała, że zasada łączenia rodzin nie jest już prawem, nawet dla małżonków i dzieci. Jednakże obłożenie zbyt dużymi obostrzeniami możliwości zawierania związków małżeńskich z obywatelami z krajów trzecich może naruszać art. 12 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (prawo do małżeństwa) oraz art. 23 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

W niektórych krajach, np. w Belgii i we Francji, urzędnik może odmówić przyjęcia oświadczeń woli, jeśli stwierdzi, że nupturienti nie mają szczerego zamiaru podjęcia pożycia małżeńskiego. We wszystkich niemal krajach istnieje również wymóg kohabitacji, co w sytuacji kobiet, które zostały zmuszone do małżeństwa, może im znaczenie utrudniać uwolnienie się z niechcianego związku¹⁷.

¹⁷ E. Rude-Antoine, op. cit str. 52

Imigracja poprzez małżeństwo generuje bardzo dużo niepożądanych zjawisk i aberracji od instytucji małżeństwa. Presja imigracyjna z krajów rozwijających się do krajów rozwiniętych oraz bardzo ograniczone możliwości osiedlenia, wykorzystując inne, legalne sposoby, sprawia, że skala oszustw małżeńskich jest w Europie Zachodniej duża. Praktyczny aspekt wymuszonych małżeństw, czyli przywileje migracyjne, jest ważnym elementem całego zjawiska, dlatego niektóre państwa, skupiły swoją walkę z nimi właśnie na nich.

4. Zasadność kryminalizacji

Praktyka oraz jej rozpowszechnienie wśród mniejszości kulturowych przybyłych w ostatnich dekadach do Europy, skłoniły wiele krajów zachodnioeuropejskich do rozważenia, jakimi środkami prawnymi najskuteczniej przeciwdziałać wymuszonym małżeństwom i czy do tych środków należy również zaliczyć represję karną. Można powiedzieć, że wśród europejskiej opinii publicznej i polityków pojawiło się w ostatnich latach, poniekąd na skutek medialnego nagłośnienia kilku drastycznych historii młodych dziewczyn zmuszanych do małżeństwa lub ofiar morderstw honorowych¹⁸, swojego rodzaju ciśnienie kryminalizacyjne, czyli silne przekonanie o karygodności tego rodzaju czynów¹⁹.

Należy odnotować, że wymuszone małżeństwa, nawet jeśli nie stypizowane jako odrębne przestępstwo, mogą być ścigane na podstawie innych bardziej ogólnych typów przestępstw, zwłaszcza jeśli dochodzi o stosowania przemocy wobec ofiary. W grę wchodzi takie przestępstwa jak: zgwałcenie, usiłowanie zgwałcenia, fizyczna i psychiczna przemoc, przemoc seksualna, dokonanie uszczerbku na zdrowiu, napaść, przemoc domowa, groźby bezprawne lub karalne, porwanie, bezprawne pozbawienie wolności, naruszenie wolności lub nietykalności cielesnej etc. Oznacza to, że nawet jeśli nie ma ustawodawstwa karnym przestępstwa wymuszonego małżeństwa, czyny te, jeśli trafią przed oblicze wymiaru sprawiedliwości, nie muszą pozostać bezkarne.

Lech Gardocki wyliczył szereg powodów racjonalnych i emocjonalnych, dla których ustawodawca decyduje się skryminalizować określone zachowania. Kryminalizacja jakiegoś zachowania może nastąpić z powodów racjonalnych, inaczej instrumentalnych, lub celowościowych, kiedy służy realizacji pewnych założonych przez ustawodawcę celów. Kryminalizacja irracjonalna czy też emocjonalna z kolei ma miejsce, gdy kryminalizujący nie stara się o osiągnięcie określonych celów, lecz powołuje się mniej lub bardziej jawnie na intuicyjnie odczuwalną karygodność określonego zachowania się²⁰. Co ważne, najczęściej,

¹⁸ W Norwegii takimi sprawami były wywiad z „Samią” oraz historią Nadii, z kolei Wielka Brytania w latach 90. XX w. oraz dwutysięcznych. była elektryzowana historiami Rukshany Naz, Yeshu Yones, Banaz Mahmod. Informacje o morderstwie Rukshany Naz m.in.: Aisha Gill “Reconfiguring ‘honour’-based violence as a form of gendered violence” [w:] (eds.) Mohammad Mazher Idriss, Tahir Abbas *Honour, Violence, Women and Islam*, Routledge 2011, str. 222. BBC News: *Honour term appeal rejected* 20 December 2007 źródło: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/derbyshire/7154528.stm (dostęp: 20 czerwca 2012 r.). *Mother murdered pregnant daughter*. The Independent from 26 may 1999 źródło: <http://www.independent.co.uk/news/mother-murdered-pregnant-daughter-1095933.html> (dostęp: 20 czerwca 2012 r.). Joanne Payton *Collective crimes, collective victims. A case study of the murder of Banaz Mahmod* [w:] (eds.) Mohammad Mazher Idriss, Tahir Abbas *Honour, Violence, Women and Islam*, Routledge 2011, str. 67-79. por. Suruchi Thapar-Bjorkert *Men and honour-related violence in the UK and Sweden* [w:] (eds.) Mohammad Mazher Idriss, Tahir Abbas *Honour, Violence, Women and Islam*, Routledge 2011, str. 185

¹⁹ Lech Gardocki *Zagadnienia teorii kryminalizacji* Warszawa 1990, str. 24

²⁰ L. Gardocki, op. cit. str. 53 i 54

nawet jeśli kryminalizacja następuje z powodów emocjonalnych, ustawodawca stara się ją ukryć za zasłoną racjonalnych uzasadnień.

Analizując po kolei wymienione przez Lecha Gardockiego powody kryminalizacji w kontekście wymuszonych małżeństw, okazuje się, że w grę może wchodzić wiele czynników i trudno zidentyfikować jeden dominujący.

Centralnym powodem kryminalizacji określonych zachowań jest idea ochrony dóbr prawnych. Ustawodawca podejmuje decyzję o kryminalizacji pewnego rodzaju zachowań w wyniku konstatacji, że jakieś dobra lub wartości prawnie chronione są przez owo zachowanie zagrożone lub naruszane. Jest ona zbieżna z ideą społecznej szkodliwości czynów, jeśli potraktować dobra prawne jako „pewne akceptowane przez społeczeństwo dobra materialne i niematerialne”²¹.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że praktyka wymuszonych małżeństw narusza szereg dóbr prawnych chronionych nie tylko w ustawach karnych, ale międzynarodowych paktach praw człowieka. W pierwszej kolejności i w każdym przypadku wymuszone małżeństwo narusza prawo do małżeństwa i wolność w wyborze partnera. Nieodzownym i koniecznym warunkiem prawa do zawarcia małżeństwa jest wymóg wolnej i pełnej zgody każdej ze stron, która ma zawrzeć związek²². Po drugie, wymuszone małżeństwo za każdym razem stanowi pogwałcenie prawa do wolności osobistej i bezpieczeństwa. Jest to prawo, które zobowiązuje państwa do zagwarantowania każdej jednostce wolności od arbitralnego zatrzymania i pozbawienia wolności²³. Każdy kraj jest zobowiązany zapewnić ochronę kobiecie przed wymuszonym małżeństwem, które pociąga za sobą naruszenie prawa do wolności osobistej, a czasami również bezprawne pozbawienie wolności, kiedy kobieta jest trzymana w odosobnieniu bez kontaktu ze światem zewnętrznym. W takim samym stopniu państwa powinny chronić dzieci przed pozbawieniem ich wolności przez rodziców w celach zmuszenia ich do zawarcia małżeństwa.

W bardziej skrajnych przypadkach wymuszone małżeństwa mogą naruszać inne prawa człowieka. Mogą naruszać prawo ofiary do życia, do nietykalności cielesnej oraz jej wolność seksualną. Wymuszone małżeństwa, w krajach, gdzie są na porządku dziennym i wpisane w porządek społeczny, w których dochodzi o użycia przemocy, mogą być uznane za tortury. A przed torturami władze państw są zobowiązane chronić wszystkich ludzi²⁴. Wymuszone małżeństwa zazwyczaj prowadzą do jakiejś formy fizycznego lub/i psychicznego cierpienia. Poza tym doprowadzenie ofiary do takiego stanu jest zachowaniem umyślnym i celowym. Co więcej najczęściej jest dokonywane w określonym celu: ukarania, zastraszenia lub rzekomej

²¹ L. Gardocki, op. cit. str. 45 i 46

²² Jest to zagwarantowane w:

- art. 16 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka,
- art. 23 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych,
- art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturowych,
- art. 16 (1)(b) Konwencji NZ o Eliminacji Dyskryminacji Wobec Kobiet (CEDAW),
- art. 1 Konwencji o Zgodzie na Małżeństwo,
- art. 12 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 5 VI Protokołu.

Dla przykładu art. 16 (1)(b) CEDAW stanowi, że państwa strony w oparciu o równość między kobietami i mężczyznami zapewnią to samo prawo do swobodnego wyboru małżonka oraz zawarcia związku małżeńskiego tylko za pełną i swobodnie wyrażoną zgodą.

²³ Gwarantuje je m.in. art. 3 PDPCz, art. 9 MPPOiP oraz art. 5 EKPCz.

²⁴ Na mocy art. 5 PDPCz, art. 7 MPPOiP, Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania oraz art. 3 EKPCz.

ochrony honoru rodzinnego. I wreszcie, podobnie jak w przypadku tortur, wymuszone małżeństwa mają miejsce z przynajmniej milczącym przyzwoleniem aparatu państwowego, który nie dokłada ani należytej ani jakiegokolwiek staranności w zapobiegnięciu tym praktykom²⁵.

Wymuszone małżeństwo uchodzi również za formę niewolnictwa. Uzupełniająca Konwencja w sprawie Zniesienia Niewolnictwa, Handlu Niewolnikami oraz Instytucji i Praktyk Zbliżonych do Niewolnictwa podpisana w Genewie 7 września 1956 r.²⁶ w artykule 1C stanowi, że praktyka polegająca na tym, iż:

a) kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy albo

b) mąż kobiety, jego rodzina lub jego klan ma prawo przekazać ją innej osobie w zamian za otrzymane wynagrodzenie lub w inny sposób, albo

c) kobieta z chwilą śmierci swego męża może być przekazana w spadku innej osobie, jest *de facto* formą niewolnictwa.

I wreszcie wymuszone małżeństwa, jak już wcześniej było powiedziane w przeważającej liczbie przypadków, są formą przemocy skierowanej przeciw kobietom, dlatego ich praktykowanie jest naruszeniem zakazu dyskryminacji opartej o płeć. Najważniejsze akty praw człowieka zapewniają każdemu człowiekowi ochronę jego praw i wolności w nich zawartych, bez żadnego rozróżnienia na szereg cech, w tym płci czy urodzenia²⁷.

Dalej, art. 2 CEDAW zobowiązuje państwa strony do eliminacji wszelkich form dyskryminacji i do podjęcia koniecznych kroków, w tym legislacyjnych, do zmiany lub zniesienia istniejących praw, regulacji, zwyczajów i praktyk dyskryminujących kobiety.

Kolejnym ważnym powodem, dla którego ustawodawca decyduje się stypizować dane zachowanie jako przestępstwo, jest utwierdzenie postaw moralnych²⁸. Niewątpliwie kryminalizacja wymuszonych małżeństw służyłaby podkreśleniu przez ustawodawcę wagi, jaką przywiązuje do możliwości pełnego o swobodnego wyboru partnera. Jest to wartość już chroniona przez przepisy prawa rodzinnego we wszystkich krajach zachodnich, które przewidują sankcję nieważności dla małżeństw zawartych w sytuacji groźby, przymusu lub niemożności wyrażenia swobodnej i świadomej zgody na związek małżeński²⁹.

Wymuszone małżeństwa nie są substancjonalnie różne od zaaranżowanych małżeństw, a tylko doprowadzoną do ekstremum ich wariacją, które są z kolei dominującą formą zawierania małżeństw w większości społeczeństw konserwatywnych i patriarchalnych i spośród których rekrutują się imigranci w Europie (Pakistan, Indie, Bangladesz, Turcja, Irak, kraje Afryki Północnej i Subsaharyjskiej). Kryminalizacja wymuszonych małżeństw i tym samym nadanie ujemnej wartości temu zachowaniu przez ustawodawcę oraz oznaczenie go sankcją karną, może być odebrane przez członków grup imigranckich praktykujących

²⁵ raport INTERIGHTS *Home Office Working Group - Information Gathering Exercise on Forced Marriages*, str. 10

²⁶ polski tekst konwencji dostępny na stronie web Sejmu RP: http://bs.sejm.gov.pl/F/7FVJUENTSUE9KH694DFYTAC443IRKIJKS72K87269K16ER4IDE-73259?func=find-acc&acc_sequence=000002821 (dostęp: 10 lipca 2012 r.)

²⁷ art. 2 PDPCz, art. 2 MPPOiP, art. 3 MPPESiK, art. 14 EKPCz i art. 1 CEDAW

²⁸ L. Gardocki, op. cit. str. 56-59

²⁹ Dla przykładu polski kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje taką sankcję w art. 15¹.

wymuszone małżeństwa jako próba narzucenia zachodniego systemu wartości, a nawet forma imperializmu kulturowego. Może być wręcz uznana za kryminalizację całych grup kulturowych praktykujących ten wzorzec małżeństwa.

Przyjmuje się, że wymuszone małżeństwa wśród grup, które je praktykują, są ściśle powiązane ze sterowaniem zachowaniami kobiet w obrębie rodziny i wspólnoty. Jest to wyraz przemocy wobec kobiet oraz jaskrawe pogwałcenie fundamentalnych praw człowieka³⁰. Ich kryminalizacja miałaby więc na celu utwierdzenie fundamentalnych wartości dla europejskiej wspólnoty, jak równość i podmiotowość kobiet, ochrona jednostki przed naruszeniem jej podstawowych praw.

Innym powodem kryminalizacji określonego zachowania może być chęć rozładowania panujących w społeczeństwie różnego rodzaju napięć³¹. W ostatnich latach coraz wyraźniej w Europie odczuwalne są napięcia między społeczeństwem przyjmującym a grupami imigranckimi, frustracje wywołane deklarowaną lub faktyczną polityką wielokulturowości oraz otwartą niechęcią do integracji czy integracji określonych grup imigranckich³². Ewentualna kryminalizacja wymuszonych małżeństw byłaby sygnałem dla społeczeństwa przyjmującego jak i grup imigranckich, czego się od nich oczekuje i jakie są granice tolerancji w zachodnim państwie demokratycznym dla odmiennych praktyk kulturowych naruszających trzon wartości, na których zbudowany jest system aksjonormatywny społeczeństwa przyjmującego. Byłaby sygnałem, że w krajach zachodnich nie toleruje się zmuszania młodych ludzi do zawarcia małżeństwa wbrew ich woli. Z drugiej strony mogłoby to zostać odebrane jako posunięcie polityczne w celu zdobycia poparcia w warstwach społeczeństwa przyjmującego niechętnie nastawionych do imigrantów, jako kolejne utwardzenie pozycji wobec imigrantów.

Czasami ustawodawca decyduje się skryminalizować dany rodzaj zachowań, nie łudząc się, że kryminalizacja odniesie jakiś skutek w postaci redukcji tych zachowań, ale jedynie, aby symbolicznie podkreślić pewne wartości³³. Jest to tzw. kryminalizacja symboliczna. Niewątpliwie taki charakter ma kryminalizowanie w niektórych krajach okaleczania seksualnego kobiet (FGM) bez żadnych konkretnych działań podjętych przez władze publiczne, mających na celu ich wyegzekwowanie. FGM jest dokonywane wśród grup kulturowych, które wartościują wysoko tę praktykę i wszyscy potencjalni świadkowie są jednocześnie współsprawcami, zaś sama ofiara często jest za młoda by nawet pamiętać w późniejszym wieku o doznanej krzywdzie. Z tego powodu bardzo trudno o wykrycie tego typu czynów. Bez odpowiednich dyspozycji administracyjnych i proceduralnych, taka kryminalizacja ma charakter symboliczny i nie niesie ze sobą żadnego efektu odstrasżającego i ogólno- ani szczególnie-prewencyjnego. Podobnie może się zdarzyć w przypadku wymuszonych małżeństw. Najczęściej ofiary łączy ze sprawcami silna więź emocjonalna. Młoda dziewczyna, nawet jeśli nie chce wyjść za mąż za kogoś wyznaczonego przez rodziców, nie chce również, by jej rodzice z jej powodu znaleźli się w więzieniu. Ryzyko, że ewentualna kryminalizacja może nie przynieść efektu z powodu trudności w wykryciu i

³⁰S. Bano, op.cit., str. 202

³¹L. Gardocki, op. cit. str. 59

³²po r. Paul Scheffer *Druga ojczyzna. Imigranci w społeczeństwie otwartym*. wydawnictwo Czarne 2010. Christian Joppke, The retreat of multiculturalism in the liberal state: theory and policy. *The British Journal of Criminology* 2004 Vol. 55 Issue 2.

³³L. Gardocki, op. cit. str. 62

udowodnieniu przestępstwa, może sprawić, że może mieć ona wyłącznie charakter symboliczny. Może stanowić sygnał wysłany grupom, wśród których mają miejsce wymuszone małżeństwa, że praktyka jest ujemnie wartościowana w nowej ojczyźnie, oraz ewentualnie stanowić symboliczne dowartościowanie potencjalnych ofiar poprzez przyznanie im ochrony.

Wymuszone małżeństwa przykuły uwagę opinii publicznej w krajach zachodnich oraz doprowadziły do „upolitycznienia” tego zjawiska, w wyniku nagłośnienia przez media od lat 90. XX wieku kilku drastycznych przypadków młodych dziewczyn o imigranckim pochodzeniu, będących ofiarami wymuszonych małżeństw lub morderstw honorowych. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że zainteresowanie wymuszonymi małżeństwami i świadomość tego zjawiska oraz ich ewentualna kryminalizacja są reakcją na konkretne przypadki, które okazały się katalizatorem zainteresowania ustawodawców i rządów krajów europejskich tym zjawiskiem.

W Szwecji taką precedensową historią, która zmobilizowała rząd szwedzki do działania, było morderstwo Szwedki kurdyjskiego pochodzenia Fadime Sahindal przez swojego ojca³⁴. W Norwegii opinię publiczną zszokowały historia „Simy”, którą wywieziono do Pakistanu i zmuszono do małżeństwa, oraz sprawa Nadii, którą rodzice uprowadzili do rodzinnego Maroka, gdyż była zbyt „zachodnia”³⁵. W Wielkiej Brytanii rozgłos zyskały z kolei historie Rukshany Naz, Banaz Mahmod oraz Heshu Yones³⁶.

Te nagłośnione pojedyncze przypadki okazały się czynnikiem, który przyczynił się do kryminalizacji całego zjawiska. Kryminalizacja pod wpływem jednorazowych lub odosobnionych zdarzeń³⁷ w reakcji na szczególnie odrażające lub bulwersujące przestępstwo w celu potwierdzenia określonych wartości społecznych, jakkolwiek według Lecha

³⁴ O życiu, śmierci i konsekwencjach tej śmierci dla Szwecji, szczegółowo w: Unni Wikan *In Honor of Fadime. Murder and Shame* The University of Chicago Press 2008

³⁵ po r. Anja Bredal *Tackling forced marriages in the Nordic countries: between women's rights and immigration control* [w:] (eds.) Lynn Welchman, Sara Hossain *'Honour' Crimes, Paradigms, and Violence Against Women*, Zed Books 2005, str. 332-333

³⁶ Dla ilustracji: w 2006 r. głośno było o morderstwie Banaz Mahmod, 19-latki kurdyjskiego pochodzenia, która została zamordowana przez swojego ojca, po tym jak kuzyni widzieli ją całującą się ze swoim chłopakiem na stacji metra. Młoda kobieta również została wydana za mąż w wieku 16. lat za dużo starszego od siebie członka tego samego klanu, który stosował wobec niej przemoc fizyczną oraz seksualną. Kiedy poznała chłopaka i zakochała się w nim, postanowiła wziąć rozwód. Taki krok przyniósłby ujmę na honorze jej ojcu, uchodźcy z irackiego Kurdystanu, który przy pomocy brata i kilku zaprzyjaźnionych krewnych, zabił własną córkę. Determinacja ojca w zgładzeniu własnej córki była spowodowana po części faktem, że jego honor już raz ucierpiał, gdy starsza siostra ofiary, Bekhal opuściła dom i zamieszkała z wybranym przez siebie mężczyzną. Nieposłuszeństwo jednej córki, które dostatecznie podważyło 'honor' Mahmoda Mahmoda, spowodowało, że był tym surowszy wobec pozostałych córek. W oczach wspólnoty mężczyzna, który nie potrafi wymusić posłuszeństwa „swoich” kobiet, traci respekt i poszanowanie innych mężczyzn. Odbiło się to rykoszetem na innych córkach Mahmoda, który przez wczesne ich wydanie za mąż, chciał uprzedzić kolejne akty nieposłuszeństwa. Kiedy kolejna córka splamiła jego honor, nie zawahał się zmyć plamy na swoim honorze jej własną krwią. Sprawa ta zyskała rozgłos w dużej mierze dzięki temu, że ofiara wielokrotnie przed śmiercią zgłaszała na policję pogroźki, jakie otrzymywała, i obawę przed śmiercią z rąk ojca, lecz policja nie była w stanie zareagować odpowiednio i zapewnić jej skutecznej ochrony. W tzw. okresie śmierci, czyli między decyzją grona krewnych o zabiciu dziewczyny a wykonaniem tej decyzji, który u Banaz trwał od 2 grudnia 2005 r. do 24 stycznia 2006 r., ofiara pięciokrotnie zgłaszała się na policję informując, że rodzina chce ją zabić. Raz przyjmująca zgłoszenie funkcjonariuszka opisała jej zachowanie jako „melodramatyczne i manipulacyjne”³⁶ i nie podjęła żadnych działań zapewniających jej ochronę. Analiza przypadku w: Joanne Payton *“Collective crimes, collective victims. A case study of the murder of Banaz Mahmod”* w:] (eds.) Mohammad Mazher Idriss, Tahir Abbas *Honour, Violence, Women and Islam*, Routledge 2011, str. 67-79

³⁷ por. L. Gardocki, op. cit. str. 74

Gardockiego zaliczana do celowościowej, często może stanowić w istocie kryminalizację emocjonalną³⁸, dokonywaną w wyniku intuicyjnie odczuwalnej karygodności określonego zachowania, wywołanych uczuć odrazy, szoku, przerażenia dla „zachodniej” wrażliwości.

Jeszcze innym powodem kryminalizacyjnym relewantnym w przypadku wymuszonych małżeństw może być realizacja zobowiązania międzynarodowego. Otóż, jak już wcześniej wyliczono, wymuszone małżeństwa naruszają szereg praw człowieka chronionych międzynarodowymi dokumentami: Międzynarodowym Paktem Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Europejską Konwencją Praw Człowieka. I wreszcie uchwalona w maju 2011 r. przez Radę Europy Konwencja o Zwalczaniu Przemocy Wobec Kobiet oraz Przemocy Domowej (CAHVIO) w art. 37 zobowiązuje państwa strony do podjęcia działań, by małżeństwa zawarte pod przymusem stanowiły przestępstwo.

Mając na uwadze powyższe, należy stwierdzić, że istnieje szereg powodów, które uzasadniają kryminalizację wymuszonych małżeństw. Jednak ustawodawca, decydując się na kryminalizację wymuszonych małżeństw, musi mieć na względzie, że sama decyzja kryminalizacyjna (kryminalizacja formalna), jeśli nie zostanie poparta konkretnymi działaniami ze strony organów ścigania lub środkami pozakarnymi, może nie przynieść pożądaných efektów i pozostać kryminalizacją symboliczną. W przypadku wymuszonych małżeństw takie niebezpieczeństwo jest wyjątkowo duże, gdyż mamy do czynienia z praktyką rozpowszechnioną tylko w ramach pewnej grupy (grup) w społeczeństwie i dokonywaną „pod prąd” funkcjonujących w niej norm moralnych i obyczajowych. Jeśli dodać do tego prawdopodobną niechęć ofiar do denuncjowania własnych rodziców na policji, wówczas łatwo sobie wyobrazić, że ewentualne ściganie i pociągnięcie do odpowiedzialności karnej może być zrealizowane tylko przez osoby spoza tej grupy oraz w dużym stopniu przy wsparciu pozaprawnych lub nierepresyjnych środków oddziaływania na funkcjonujące w społeczeństwie normy³⁹.

Kiedy wiadomo już, że istnieją powody, by skryminalizować wymuszone małżeństwa, należy rozważyć, czy nie istnieją przeszkody uniemożliwiające kryminalizację tej praktyki lub wskazujące, że nie miałyby ona sensu. Przede wszystkim należy się zastanowić, czy instrumentarium prawa karnego jest odpowiednie dla osiągnięcia celów kryminalizacji, czyli w omawianym przypadku wyeliminowania wymuszonych małżeństw⁴⁰. Pytanie więc brzmi, czy za pomocą norm prawnokarnych i represji karnej rzeczywiście można wyeliminować lub przynajmniej zredukować występowanie tego zjawiska? Praktykowanie wymuszonych małżeństw w Europie wśród społeczności imigranckich służy dwóm celom: kontroli kobiecej seksualności i utrwalaniu patriarchalnych struktur społecznych oraz – w bardziej pragmatycznym wymiarze – możliwości legalnego osiedlania się w krajach zachodnich, czyli jest strategią migracyjną.

Wydaje się, że w dłuższej perspektywie czasowej, jeśli to nie będzie tylko czysta decyzja kryminalizacyjna, ale będzie połączona ze skutecznym ściganiem takich czynów, próbą zapewnienia ofiarom pomocy oraz promowaniem wśród grup imigranckich, gdzie ten zwyczaj występuje, innych alternatywnych form relacji płciowych, kryminalizacja może przynieść zamierzone efekty. Nie można jednak zapominać o owym drugim pragmatycznym wymiarze wymuszonych małżeństw. Dlatego kryminalizacji powinno towarzyszyć

³⁸ L. Gardocki, op. cit. str. 77

³⁹ L. Gardocki, op. cit. str. 194-195

⁴⁰ L. Gardocki, op. cit. str. 85

pozbawienie małżeństwa „zamorskiego” lub transkontynentalnego czyli z osobą spoza Europy, owych legalnych profitów w postaci automatycznej możliwości uzyskania pozwolenia na pobyt lub obywatelstwa danego kraju na zasadzie prawa łączenia rodzin. Niektórzy autorzy uważają, że właśnie to dobrodziejstwo wynikające z zawarcia małżeństwa jest jedną z głównych przyczyn tak szerokiej skali zjawiska wymuszonych małżeństw zawieranych z osobami z kraju pochodzenia ofiar⁴¹. Aby więc ograniczyć to zjawisko, należy albo ograniczyć „dobroczyńne” skutki zawierania małżeństwa albo wprowadzić obostrzenia w możliwości zawierania małżeństw „zamorskich” tak, by rodzicom przestało się opłacać, zmuszanie swoich dzieci do małżeństwa z kimś z kraju ich pochodzenia.

Kolejną przeszkodą kryminalizacyjną może być przekonanie o występowaniu szkodliwych skutków ubocznych określonej decyzji kryminalizacyjnej⁴². Takie przekonanie może się pojawić po przeprowadzeniu rachunku korzyści i strat związanych z kryminalizacją⁴³. Chodzi tu zwłaszcza o ewaluację i zidentyfikowanie możliwych szkodliwych skutków ubocznych danej decyzji zarówno po stronie organów państwowych, tzw. publiczne koszty kryminalizacji (np. koszty funkcjonowania organów państwowych – policji, prokuratury, sądów, przeciążenie organów wymiaru sprawiedliwości sprawami drobnymi lub zbyt wysokie koszty udowodnienia danego czynu) lub po stronie potencjalnych sprawców, czyli prywatne koszty kryminalizacji (np. pozbawienie wolności, rozbitcie rodziny, cierpienia psychiczne, powstanie lub rozrost czarnego rynku etc.). Jednakże, jak zauważył Lech Gardocki, trudno taki bilans rzetelnie przeprowadzić jeszcze przed podjęciem decyzji kryminalizacyjnej oraz nie jest do końca powiedziane, że negatywny wynik takiego rachunku musi być równoznaczny z zaniechaniem kryminalizacji⁴⁴, zwłaszcza jeśli chodzi o fundamentalne dobra prawne lub o czyny, które wywołują silnie negatywną reakcję emocjonalną. „Atakowanie pewnego rodzaju dóbr, powinno (...) spotykać się z reakcją bez względu na koszty”⁴⁵. Wydaje się, że dobra prawne, jakie naruszają wymuszone małżeństwa – wolność wyboru partnera, wolność osobista, integralność cielesna i psychiczna, wolność seksualna etc. – do takich się właśnie zaliczają.

Trzecim wreszcie czynnikiem przeciwkryminalizacyjnym może być „względ na pewne interesy lub wartości, którym kryminalizacja przynosi uszczerbek, a które oceniane są w hierarchii wartości wyżej niż wartość przypisywana kryminalizacji”⁴⁶. Chodzi więc o zważenie, czy wartości i dobra prawnie chronione daną decyzją kryminalizacyjną nie są mniejszej wagi czy wartości od tych, które mogą zostać naruszone. W przypadku kryminalizacji wymuszonych małżeństw (i tym samym napiętnowania całej praktyki kulturowej zaaranżowanych małżeństw) takimi zagrożonymi wartościami byłyby tradycyjny porządek społeczny niektórych grup kulturowych, prawo do tożsamości kulturowej, pluralizm

⁴¹ po r. M. Macey, op. cit. str. 66-68. U. Wikan, *Generous Betrayal. Politics of culture in the new Europe*, The University of Chicago Press 2002, str. 39. por. np. Fabienne Brion, uczona belgijska stosując instrumenty ekonomicznej analizy prawa do przestępstw kulturowych, porównuje praktykę wymuszonych małżeństw do nielegalnego obrotu narkotykami. Fabienne Brion *Using gender to shape difference. The doctrine of cultural offence and cultural defence* [w:] S. Palidda (ed.), *Racial criminalization of migrants in the 21st Century* Ashgate, 2011, str. 63-76

⁴² L. Gardocki, op. cit. str. 86

⁴³ R. Frase *Criminalization and decriminalization* [w:] *Encyclopedia of Crime & Justice* 2nd Edition, Joshua Dressler, editor in chief, Macmillan Reference USA 2002, str. 347-360

⁴⁴ L. Gardocki, op. cit. str. 113

⁴⁵ ibidem, str. 115

⁴⁶ ibidem, str. 88

kulturowy, tolerancja, szacunek dla innych kultur, czyli wartości, na których zbudowana jest ideologia wielokulturowości, ale też, ujmując kolokwialnie, „święty spokój” aparatu państwowego, który nie miesza się do wewnętrznych spraw i problemów mniejszości za cenę utrzymania mniejszości na marginesie społeczeństwa przyjmującego. W moim przekonaniu tego rodzaju wartości i interesy nie powinny mieć najmniejszego wpływu na gwarantowanie przez aparat państwowy tak fundamentalnych wartości wszystkim obywatelom i mieszkańcom kraju, również kobietom i dzieciom należącym do grup imigranckich, jak te naruszane przez praktykę wymuszonych małżeństw.

Podsumowując, należy stwierdzić, że istnieją poważane powody przemawiające za kryminalizacją wymuszonych małżeństw przy jednoczesnym braku poważnych przeszkód. Oczywistym jednak jest, że sama kryminalizacja wymuszonych małżeństw do eliminacji praktyki nie doprowadzi. Należy się zgodzić w tym miejscu z Lechem Gardockim, że „decydujące znaczenie w takich sytuacjach powinny mieć pozaprawne środki oddziaływania na funkcjonujące w społeczeństwie normy moralne, w szczególności lansowanie innej moralności i obyczajowości, ale w przypadku, gdy chodzi o zachowania wyraźnie społecznie szkodliwe – nie należy rezygnować z oddziaływania metodami właściwymi prawu karnemu”⁴⁷.

5. Wielka Brytania

Obecnie wśród krajów europejskich, które postanowiły zmierzyć się z problemem wymuszonych małżeństw, można zaobserwować tendencje prokryminalizacyjne. Początkowo kraje europejskie próbowały przeciwdziałać temu zjawisku za pomocą środków nierepresyjnych, na przykład dostosowując dyspozycje prawa rodzinnego ułatwiające unieważnienie małżeństwa zawartego pod przymusem, tworząc system wsparcia dla ofiar i osób zagrożonych wymuszonymi małżeństwami lub innymi formami przemocy (w ramach sieci wsparcia dla ofiar przemocy domowej lub przemocy wobec kobiet) oraz zaostrzając przepisy prawa migracyjnego i możliwość łączenia rodzin. W ostatnich latach weszły również na drogę represji karnej. Sprzyja temu wspomniana już wyżej uchwalona w zeszłym roku przez Radę Europy CAHVIO, która nakłada na sygnatariuszy obowiązek kryminalizacji tej praktyki.

Pierwszym krajem europejskim, który zdecydował się na kryminalizację wymuszonych małżeństw, była Norwegia w 2003 r. W następnych latach jej śladem poszły: Dania, Belgia i Niemcy. Jak zapowiedział cytowany na wstępie premier Cameron, wkrótce uczyni to Wielka Brytania. Zanim jednak Wielka Brytania zdecydowała się na kryminalizację, przez ostatnią dekadę toczyła się szeroka debata, czy rzeczywiście tę praktykę należy skryminalizować.

Jak już wspomniałam wyżej lata 90. XX wieku były momentem, gdy opinia publiczna i władze publiczne przy pomocy mediów powoli uświadamiały sobie, że problem istnieje. W 1999 r. Home Office powołał grupę roboczą ds. wymuszonych małżeństw w celu ustalenia skali występowania zjawiska oraz określenia ewentualnych rozwiązań problemu. Grupa była złożona z wybitnych Brytyjczyków i osób wywodzących się z krajów Azji Południowej (Indie, Bangladesz, Pakistan) Owocem jej pracy był opublikowany w 2000 r. raport pt. *A*

⁴⁷ L. Gardocki, op. cit. str. 195

Choice by Right, który oszacował liczbę wymuszonych małżeństw zawieranych rocznie jako tysiąc oraz rekomendował szereg działań, przede wszystkim podjęcie dialogu z przedstawicielami zainteresowanych grup mniejszościowych, zaangażowanie organizacji złożonych z członków mniejszości i wzmocnienie opieki prawnej małoletnich. Raport wyraźnie rozróżniał między wymuszonymi i zaaranżowanymi małżeństwami, niemal je przeciwstawiając. Te pierwsze przedstawił jako godne potępienia, podczas gdy te drugie jako całkowicie dobrowolne i jako centralną instytucję kształtującą i utrwalającą pozytywnie wartościowany porządek społeczny panujący w krajach Azji Południowej⁴⁸.

Owo, dość zwodnicze i kontrastowe rozróżnienie na małżeństwa zaaranżowane i wymuszone było powielane i utrwalilo się w brytyjskim dyskursie o wymuszonych małżeństwach. Wywołało ono wiele dyskusji o naturze zgody i przymusu oraz trudności czasami w odróżnieniu jednego od drugiego⁴⁹. Utrudniło też bardziej abstrakcyjne zakwestionowanie patriarchalnej struktury społecznej krajów azjatyckich, która w istocie leży u źródeł wymuszonych małżeństw i podrzędnego status kobiet w tych społecznościach.

We wrześniu 2005 r. Foreign and Commonwealth Office wraz z Home Office opublikowały dokument konsultacyjny *Forced Marriage: A Wrong Not a Right*, który miał zainicjować debatę nad tym, czy kryminalizacja wymuszonych małżeństw pomoże państwu skutecznie przeciwdziałać tej praktyce. Kulminacją tych konsultacji okazał się uchwalony w 2007 r. *Forced Marriage (Civil Protection) Act 2007* (FMA) i decyzja rządu, by jednak nie kryminalizować wymuszonych małżeństw. 34% uczestników konsultacji opowiedziało się za kryminalizacją (w większości pracownicy służb zajmujących się pomocą dzieciom i młodym ludziom), zaś 37% opowiedziało się przeciw (z czego 74% stanowili pracownicy policji)⁵⁰.

Kluczowymi argumentami za kryminalizacją były dwie racje⁵¹. Po pierwsze, wprowadzenie konkretnego typu czynu zabronionego wymuszonego małżeństwa będzie bardzo mocnym wyrazem dezaprobaty wobec tej praktyki i może wpłynąć na zmianę opinii publicznej i postaw społecznych wobec wymuszonych małżeństw. Po drugie, kryminalizacja mogłaby pomóc pracownikom sektora publicznego zająć zdecydowane stanowisko przeciwko praktyce oraz podejmować konkretne kroki przeciw sprawcom. Jednakże bardziej przekonujące powody przemawiające za kryminalizacją podaje Samia Bano. Otóż kryminalizacja jest niewątpliwie mocniejszym środkiem odstraszającym i zachęci ofiary do postawienia się presji rodziców. Co więcej, w perspektywie długoterminowej osłabi ona presję i przekonanie w rodzinach o słuszności kontynuacji wymuszonych małżeństw jako tradycji kulturowej⁵².

Argumentów przeciw kryminalizacji było więcej⁵³. Po pierwsze, respondenci martwili się trudnościami z ewentualnym egzekwowaniem takiego prawa. Z jednej strony chodziło zarówno o obawę, że ewentualna kryminalizacja mogłaby zniechęcić ofiary do zgłaszania się po pomoc do instytucji publicznych w obawie przed narażaniem ich rodzin na odpowiedzialność karną i stygmat przestępców. Z drugiej, o trudności z udowodnieniem

⁴⁸ M. Deveaux, op. cit. str. 165-166;

S. Bano op. cit. str. 208

⁴⁹ por. tytuł artykułu Sundari Anitha, Aisha Gill "Coercion, Consent and the Forced Marriage Debate in the UK" *Feminist Legal Studies* 17 (2009)

⁵⁰ G. Gangoli, K. Chantlee, op. cit. str. 272

⁵¹ ibidem

⁵² S. Bano, op.cit. str. 214

⁵³ G. Gangoli, K. Chantler op. cit., str. 272-273

przed sądem, że presja i nacisk wywierany przez sprawców były bezprawnym zmuszaniem, a nie dozwolonym „nakłanianiem” lub zachęcaniem⁵⁴.

Po drugie, w celu ominięcia prawa rodziny byłyby jeszcze bardziej skłonne wywozić swoje dzieci i żenić/wydawać za mąż w ich kraju pochodzenia, co byłoby jeszcze bardziej niebezpieczne dla młodych ludzi. Słowem, kryminalizacja nie wyeliminowałaby praktyki, ale sprowadziła ją do podziemia, gdzie byłoby jeszcze trudniej ją zwalczać⁵⁵.

Po trzecie, niektórzy stwierdzili, że stworzenie konkretnego typu przestępstwa wymuszonego małżeństwa mogłoby stygmatyzować całą określoną mniejszość etniczną i prowadzić do powstania nie prawa ogólnego, ale skrojonego tylko pod określoną grupę mniejszościową, co równałoby się z ustanowieniem prawa rasistowskiego. Jako że wymuszone małżeństwa są zwyczajem rozpowszechnionym tylko wśród grup mniejszościowych, ich kryminalizacja byłaby wymierzona głównie w te społeczności, co w konsekwencji mogłoby doprowadzić do postrzegania tego przez samych zainteresowanych jako etnicznie lub rasistowsko motywowane prawo. Jeśli wymuszone małżeństwa zostałyby skryminalizowane, podczas gdy inne formy przemocy wobec kobiet nie, mogłoby to być odebrane tak, że przemoc wobec kobiet wśród tych mniejszości etnicznych, które praktykują wymuszone małżeństwa, jest jakoś substancjonalnie różna od przemocy, której doświadczają kobiety w grupie dominującej. Pragna Patel z Southall Black Sisters uznała, że kryminalizacja wymuszonych małżeństw jest stereotypizacją i kryminalizacją całych grup etnicznych i to w czasach, w których rasizm w społeczeństwie jest wyjątkowo zauważalny⁵⁶.

Po czwarte, nakłady, jakie taka decyzja legislacyjna by pochłonęła, byłyby nieporównanie lepiej wykorzystane, gdyby zostały przeznaczone na nierepresyjne metody przeciwdziałania wymuszonym małżeństwom. Argumentowano, że już istniejące przepisy w prawie cywilnym i karnym, pozwalają skutecznie zapobiegać i przeciwdziałać wymuszonym małżeństwom. Uważano, że powinno się przeznaczyć więcej środków na wsparcie dla uchodźców, programy edukacyjne i uświadamiające, oraz pomoc kobietom-imigrantkom przybyłym do Wielkiej Brytanii w wyniku zawarcia wymuszonego małżeństwa. Uznano, że takie działania zapewnią lepszą ochronę potencjalnym ofiarom, aniżeli podniesienie wieku, w którym osoba może ubiegać się o wizę małżeńską dla swojego małżonka (jakkolwiek rząd co do tego ostatniego punktu się nie zgodził i w wyniku odrębnych konsultacji zdecydował się na podniesienie wieku).

W takiej atmosferze i w takim stanie rzeczy w 2006 r. Lord Lester of Herne Hill QC złożył w Izbie Lordów indywidualny projekt ustawy o wymuszonych małżeństwach *Forced Marriage (Civil Protection) Bill*. Projekt wywołał szeroką debatę, w którą zaangażowały się organizacje i społeczności religijne oraz grupy kobiet walczące z wymuszonymi małżeństwami⁵⁷. Celem projektu było zapewnienie lepszej ochrony ofiarom wymuszonych małżeństw środkami cywilnoprawnymi pozostającymi w dyspozycji sądów rodzinnych. Głównym założeniem projektu było wprowadzenie środków prewencyjnych dla ofiar oraz możliwości ubiegania się o zadośćuczynienie za doznane szkody, krzywdy, urazy, niepokój i ból. Wymuszone małżeństwa miały być bezprawne, lecz na polu prawa cywilnego, i sankcjonowane cywilnoprawnie, a nie prawnokarnie. Zadośćuczynienie ofiary mogłoby

⁵⁴ S. Bano, op. cit. str. 212

⁵⁵ por. S. Bano op.cit. str. 212

⁵⁶ S. Bano, op. cit. str. 211-212

⁵⁷ S. Bano, op. cit., str. 209

uzyskać również wyłącznie na drodze cywilnej. Takie podejście w założeniu pomysłodawców miało mieć efekt odstraszający, edukacyjny i uświadamiający zainteresowane społeczności poprzez wysłanie przekazu, że praktyka wymuszonych małżeństw jest w społeczeństwach zachodnich niedopuszczalna, jednak bez stygmatyzowania i deprecjonowania tych społeczności⁵⁸.

Uchwalony w 26 lipca 2007 r. FMA wszedł w życie 25 listopada 2008 roku⁵⁹. Zamiast jak pierwotnie planowano być odrębną ustawą, FMA znowelizował tylko, poprzez wprowadzenie dziewiętnastu nowych sekcji, Family Law Act 1996. Powody takiego rozwiązania były podobne jak przy decyzji o niekryminalizacji. Odrębna ustawa mogłaby demonizować całe grupy kulturowe i stygmatyzować określone mniejszości etniczne. Ponadto dodanie nowych przepisów do już istniejących, regulujących przemoc domową, miało być efektywniejszym sposobem rozwiązania problemu wymuszonych małżeństw⁶⁰ oraz umieszczać to zjawisko we właściwej optyce, jako część bardziej generalnego i uniwersalnego problemu przemocy wobec kobiet, który dotyka wszystkie grupy etniczne i warstwy społeczne.

Centralną figurą prawną wprowadzoną przez FMA jest tzw. *Forced Marriage Protection Order* (FMPO) (część 4A Family Law Act 1996)⁶¹. Może on być orzeczony zarówno przez sąd rejonowy (County Court) oraz sąd powszechny (High Court) w celu: ochrony osoby przed przymuszaniem do małżeństwa, przed usiłowaniami do zmuszenia do małżeństwa lub do ochrony osoby, która już została zmuszona do małżeństwa. Może nakładać wszelkie zakazy, restrykcje lub wymagania, które sąd uzna za odpowiednie, by zapewnić ofierze ochronę. O orzeczenie FMPO może wnieść sama osoba zainteresowana, osoba trzecia (działająca w imieniu ofiary, acz niekoniecznie z nią spokrewniona) lub każda osoba, której sąd na to pozwoli. Sąd może też wydać FMPO z urzędu, jeśli już wcześniej sprawa tej rodziny była rozpatrywana przed sądem. Co ważne, FMPO może być orzeczone przez sądy i chronić obywateli i rezydentów brytyjskich, którzy znajdują się poza krajem⁶².

Trzecim rodzajem działań rozważanych przez brytyjski sąd było podniesienie wieku sponsorowania i małżeńskich wiz z 18 do 21 roku życia dla osób spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Modyfikacja ta została zaakceptowana i weszła w życie 27 listopada 2008 r., czyli dzień po FMA. Już w 2003 r. wiek sponsorowania osób spoza UE przez brytyjskich obywateli został podniesiony z 16. do 18. roku życia. Motywy, jakie leżały za tą decyzją, były tożsame z tymi w Danii. Uznano, że podniesienie wieku do zawarcia małżeństwa z osobami spoza Europy pozwoli lepiej zapobiegać wymuszonym małżeństwom. Im ludzie są starsi, tym dojrzalsi, tym mocniej mogą stawiać opór presji rodziny. Im ludzie starsi, tym mogą mieć więcej możliwości uzyskania wykształcenia i lepszych perspektyw na rynku pracy oraz zdobycia niezależności finansowej od rodziny⁶³.

⁵⁸ S. Bano, op. cit. str. 211

⁵⁹ tekst ustawy dostępny na stronie:

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/pdfs/ukpga_20070020_en.pdf (dostęp: 6 lipca 2012 r.)

⁶⁰ por. S. Bano, op. cit. str. 211

⁶¹ por. opis FMPO w: S. Bano, op.cit. str. 212-213

⁶² por. W grudniu 2008 r. czyli zaraz po wejściu w życie FMA nakaz FMPO został orzeczony wobec młodej bengalskiej lekarki dr Humayry Abedin, która podczas wakacji w Bangladeszu zaczęła być zmuszana do wyjścia za człowieka, którego jej rodzice wybrali dla niej. FMPO zawierał nakaz sądowy, tak by nie mogła być wydana za mąż w Bangladeszu oraz mogła bezpiecznie wrócić do Wielkiej Brytanii. w: S. Bano „Tackling...” str. 213

⁶³ G. Gangoli, K. Chantler, op. cit., str. 275

6. Podsumowanie

Analiza zjawiska wymuszonych małżeństw oraz możliwych i rzeczywistych powodów kryminalizacyjnych, pozwala na stwierdzenie, że istnieją poważne przesłanki ku temu, by wymuszone małżeństwa skryminalizować przy jednoczesnym braku poważnych przeszkód. Jednakże należy mieć na względzie, iż sama decyzja kryminalizacyjna problemu nie rozwiąże. Rządy krajów europejskich przeciwdziałają wymuszonym małżeństwom na różne sposoby, spośród których represja karna jest rzeczywiście traktowana jako *ultima ratio*, co dobitnie pokazuje przykład Wielkiej Brytanii. Czasami jednak trudno odróżnić, mimo oficjalnych deklaracji polityków, czy wprowadzenie określonego środka prawnego ma służyć przede wszystkim ochronie ofiar, przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet w mniejszościach etnicznych, czy też ściślejszej kontroli migracji, jak na przykład jest w przypadku podniesienia wieku sponsorowania małżonków spoza Europy i ograniczenie prawa łączenia rodzin⁶⁴.

Dodatkowo problemem, który może utrudnić implementację dyspozycji prawnokarnej i zapewne będzie musiał być doprecyzowany przez orzecznictwo, jest określenie, jakie są dopuszczalne granice nacisku i perswazji na młodą osobę, by zgodziła się na ślub. Słowem, gdzie kończy się nakłanianie i perswazja, a gdzie zaczyna przymus. Jak argumentują Sundari Anitha i Aisha Gill zgody i przymusu wobec małżeństwa nie należy rozumieć, jako dwóch przeciwstawnych koncepcji, ale jako dwa końce jednego kontinuum, na którym się znajdują różne stopnie socjo-kulturowych oczekiwań od młodego człowieka, kontroli, perswazji, presji, groźby i siły⁶⁵.

⁶⁴ por. ibidem

⁶⁵ Sundari Anitha, Aisha Gill *Coercion, Consent and the Forced Marriage Debate in the UK* "Feminist Legal Studies" 17, 2009